

سبک‌شناسی زبانی شاهنامه فردوسی

دکتر موسی پرنیان

(عضو هیأت علمی دانشگاه رازی)

زینب شهسواری

هسته اولیه این اثر، پایان‌نامه زینب شهسواری کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه رازی به راهنمایی دکتر موسی پرنیان است که با اصلاحات به شکل کنونی درآمده است.

تألیف و تدوین

۱۳۹۴

سرشناسه	: برنیان، موسی، ۱۳۴۵-
عنوان و نام پدیدآور	: سبک‌شناسی زبانی شاهنامه فردوسی / مؤلفان موسی برنیان، زینب شهبواری
مشخصات نشر	: تهران: یار دانش، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ج. ۲۰۴ ص
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۶۲-۵۴-۵
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا
یادداشت	: کتابنامه به صورت زیرنویس.
موضوع	: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹-۴۱۶ ق. شاهنامه -- نقد و تفسیر
موضوع	: شعر فارسی -- قرن ۴ ق. -- تاریخ و نقد
شناسه افزوده	: شهبواری، زینب، ۱۳۴۲ -
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ س ۴ پ / PIR ۴۴۹۵
رده بندی دیویی	: ۸۵۱/۲۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۸۸۹۰۲۸

- کتاب: سبک‌شناسی زبانی شاهنامه فردوسی
- تألیف: دکتر موسی برنیان، زینب شهبواری
- صفحه‌آرایی و تدوین: آرزو سهرابی
- ناشر: یار دانش
- نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۴
- قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۶۲-۵۴-۵
- شمارگان: ۱۰۰ نسخه

پاسداران، ساقدوش، بوستان نهم، پلاک ۳۷، زنگ یک غربی

تلفن: ۰۹۳۹۴۳۵۱۲۳۳ - ۲۲۷۷۸۹۹۵

مقدمه مؤلفان

شاهنامه فردوسی گذشته از انسجام بخشیدن به ملیت و سرودن تاریخ تمدن بزرگ ایران و تمرکز دادن به اندیشه و فکر ایرانی و زنده نگه داشتن تمدن و فرهنگ پربار دیرین و زبان فارسی، درس آزادگی، پویایی و تلاش پیگیر، اخلاق، خردورزی و فرزاندگی، دین داری و خداجویی، عدالت ورزی و ایستادگی در برابرستم و تجاوز، وطن دوستی، پرهیز از آرزو زیاده خواهی و سرانجام آنچه گرد محور انسانیت و آرمان خواهی می گردد، به شایستگی می آموزد. فرزانه ی توس که خود در اوج خردورزی و فرهیختگی قرار گرفته، با هنری کم نظیر و در نهایت فصاحت و بلاغت، آرمانهای دیرین بشری را می سراید و به اصطلاح نسخه برای بشریت می پیچد. آرمانهایی که پس از قرنهای دیرکل سازمان جهانی یونسکو، فدریکوماپور، درباره آنها می گوید: «آرزو می کنم سازمان یونسکو بتواند کار و تلاش خود را با الهام از آرمانهای شاعر بزرگ ایرانی پیش ببرد. از جمله این آرمانهاست: اعتبار حرمت انسان، خواست وقفه ناپذیر عدالت، مدارا و آزادگی، همدلی با مظلومان، گذشت، خویشتن داری، فرزاندگی و در یک کلمه، خرد، خرد فردوسی».

شاهنامه بزرگترین اثر ملی ایران زمین است که تمدن دیرینه و گرانسنگ باستانی این مرز پر گهر را چونان دایره المعارفی در خود نهفته است.

زبان به عنوان یک پدیده اجتماعی متحول، پیوسته به دلایل گوناگون در حال دگرگونی و تغییر و تحول است. زبان شیرین فارسی دری هم که شاهنامه به آن سروده شده است، از این قاعده جدان نیست. با گذشت زمان زبان شاهنامه از جهات مختلف لفظی و معنوی متحول شده است. این تحول و تغییر یافتگی زبان که قاعده ای طبیعی و ذاتی است اگر همراه با آموزش و آگاهی نسلی نباشد موجب گسست فرهنگی می شود و نسلهای سپسین زبان و فرهنگ و تمدن نسلهای پیشین

راتمی فهمند و دست آوردهای فکری و فرهنگی و اندیشه و آداب و رسوم و عناصر هویت ساز اقوام فراموش می شود.

این ضرورت ما را برآن برداشت تابه یاری خداوند متعال دست به کاری سترگ بزنیم و برای نخستین بار اثری مدون و بسامان در سبک شناسی زبانی شاهنامه بنگاریم.

در این کتاب ویژگی های سبکی زبانی شاهنامه از جهت آوایی، لغوی و نحوی به صورت جداگانه با آوردن چند شاهد مثال از متن شاهنامه، به صحیح دکتر خالقی مطلق بررسی و کاویده شده است.

در شاهنامه دو گونه ویژگی های سبکی وجود دارد. گونه اول ویژگی های سبکی که مربوط به دوره سبک خراسانی است و در اغلب آثار این دوره مشاهده می شود. گونه دوم ویژگی های سبک شخصی فردوسی و شاهنامه که اغلب در شاهنامه مشاهده می شود و در آثار دیگر کمتر دیده می شود. بدین سبب در این اثر ابتدا ویژگی های سبکی عمومی شاهنامه بررسی و آورده شده و سپس ویژگی های سبک شخصی و ویژه شاهنامه.

از جمله اهدافی که ما را برآن داشت تا این کتاب را تدوین نماییم، علاوه بر آشنایی با ویژگی های سبک زبانی شاهنامه، ایجاد زمینه ای برای دستیابی آسان تر و قابل فهم تر مفاهیم و مضامین شاهنامه است، زیرا آگاهی از کاربرد ویژه برخی حروف و کلمات و قواعد دستوری و نگارشی خاص، کمک شایانی به درک مفهوم بیتها می کند و در موارد سردرگمی و ابهام، راهگشا می باشد.

امید است توانسته باشیم گامی هرچند اندک در راستای خدمت به فرهنگ و تمدن گرانسنگ این کهن مرزوبوم پر گهر برداشته باشیم و مأخذ و مرجعی راهگشا در دسترس ادب دوستان و شاهنامه پژوهان ارجمند قرار داده باشیم.

شایان ذکر است آدرس ابیات شاهد مثال به صورت علامت اختصاری می باشد بدین صورت که علامت نخست بیانگر شماره جلد و علامت وسط شماره بیت و علامت پایانی شماره صفحه از شاهنامه فردوسی تصحیح دکتر جلال خالقی مطلق می باشد.

بدیهی است که این اثر از اشکالات و ایرادات لفظی و محتوایی پیراسته نمی باشد، لذا از فرهیختگان و دانش پژوهان گرامی چشمداشت گوشزد آنها را برای برطرف کردن در چاپهای بعدی را داریم.

در پایان از دستگیری همه دانشجویان دوره های دکتری و ارشد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه رازی و اعضای محترم گروه زبان و ادبیات فارسی و همه فرخنده دوستانی که به هر شکلی یاریمان نمودند سپاسگزاری می نمایم.

دکتر موسی پرنیان

زینب شهنسوازی

www.ketab.ir

فهرست مطالب

بیشگفتار

فصل اول: سطح آوایی

۱	تحولات آوایی
۲	همگونی همخوان ها
۲	ناهمگونی همخوان ها
۲	اطلاق یا اشباع
۳	کسره ی اضافه
۴	صامت میانجی
۴	تلفظ واو عطف
۵	تلفظ اعداد
۵	مسائل کهن عروضی
۵	چسبیدن چه و به، به کلمه ی بعد از خود (اسکان ضمیر)
۶	تغییر مصوت (ابدال مصوت ها)
۹	تلفظ های قدیمی
۱۴	تشدید مخفف
۱۶	تخفیف مشدد
۱۶	افزایش (در افزودن حرفی به کلمه)
۱۸	مخفف (حذف از کلمه)
۲۰	تغییر در تلفظ های عربی

۲۰	اسکان ضمیر
۲۱	اماله
۲۱	تَلْفَظ واو معدوله به صورت a
۲۲	وجود دو تلفظ از یک واژه
۲۳	قلب
۲۳	بررسی وزن شاهنامه
۲۵	قافیه و ردیف در شاهنامه

فصل دوم: سطح لغوی

۳۱	بررسی و تحلیل اسم وواژگان شاهنامه
۳۳	استعمال لغات پهلوی
۳۷	لغات نزدیک به پهلوی
۳۹	استعمال نام های جهات اربعه به درستی
۳۹	استعمال برخی از کلمات عربی
۳۹	ترکیبات تازه ی فارسی بجای عربی
۴۰	استعمال لغات فارسی قدیمی (غیر مهجور)
۴۰	استعمال لغات مهجور فارسی
۴۲	استعمال پسوند کاف
۴۲	معانی حروف اضافه
۴۵	استعمال لغات و ترکیبات در معانی خاص

فصل سوم: سطح نحوی

۵۵	آوردن واو عطف در آغاز کلام
۵۶	جمع در شاهنامه
۵۷	انواع «ی»
۶۰	ازین بیان جنس
۶۱	حرف اضافه ی مضاعف

۶۲.....	ضمیر
۶۵.....	قید
۶۷.....	عدد
۶۸.....	انواع «را»
۷۰.....	«یکی» علامت نکره
۷۱.....	آن و این برای تأکید و تأیید اسم
۷۱.....	صفت تفضیلی
۷۲.....	صفت
۷۴.....	مفعول
۷۵.....	فعل
۷۷.....	عدم همخوانی فعل و فاعل در شاهنامه
۷۷.....	فعل مضارع
۸۰.....	فعل ماضی
۸۴.....	مصدر
۸۸.....	فعل مجهول
۸۸.....	فعل دعایی
۹۰.....	متعدی کردن فعل در شاهنامه
۹۳.....	افعال غریب و مهجور
۹۴.....	استعمال فعل امر
۹۶.....	فعل منفی
۹۷.....	جمله بندی
۹۸.....	استعمال افعال در معانی اصلی یا کهن یا خاص
۱۰۲.....	تحلیل بسامد افعال در ۱۰۰ بیت شاهنامه
۱۰۳.....	ایجاز
۱۰۵.....	تکرار

فصل چهارم: ویژگی های شخصی شاهنامه و فردوسی

- مختصات آوایی ویژه ی شاهنامه و فردوسی ۱۰۷
- مسائل کهن عروضی (افتادن حرف از کلمه) ۱۰۷
- قلب ۱۰۸
- استعمال حرف به در شاهنامه به صورت بد ۱۰۹
- ادغام مصوت ها در شاهنامه ۱۱۰
- خوانش واژه ها به صورت خاص در شاهنامه ۱۱۱
- حذف در شاهنامه به نیاز وزن ۱۱۱
- مختصات لغوی ویژه ی شاهنامه و فردوسی ۱۱۴
- واژه های گویشی در شاهنامه ۱۱۴
- آوردن ترکیبات عاطفی تباینی برای ساخت معانی جدید ۱۱۵
- آوردن ب زائد بر سر اسم ۱۱۶
- استعمال یک کلمه به دو معنی (اسم فاعل و اسم مفعول) ۱۱۷
- استعمال شین مصدری در شاهنامه ۱۱۷
- استعمال نام های جهات اربعه ۱۴۵
- مختصات نحوی ویژه شاهنامه و فردوسی ۱۴۶
- جمع در شاهنامه ۱۴۶
- حرف اضافه ی مضاعف ۱۴۸
- همخوانی صفت و موصوف در شاهنامه ۱۵۱
- استعمال صفت ۱۵۱
- فاصله افتادن میان موصوف و صفت ۱۵۶
- صفت تفضیلی در شاهنامه ۱۵۶
- استعمال قید در شاهنامه ۱۵۷
- استعمال عدد و معدود در شاهنامه ۱۶۳
- کاربرد صیغه ی فعلی بجای صیغه ی فعلی دیگر ۱۶۴

۱۶۸	استعمال آراستن بجای فعل کمکی کردن و ساختن
۱۶۹	آوردن فعل معلوم بجای مجهول
۱۷۰	آوردن شناسه‌ی گسسته یا پیوسته مفعولی به جای شناسه‌ی فاعلی در صرف فعل
۱۷۰	حذف شناسه از فعل
۱۷۱	عدم همخوانی زمان فعل شرط و پاسخ آن
۱۷۱	تبدیل مصوت کوتاه a به ā (i) در فعل
۱۷۲	آمدن حرف بر زائد بر سر فعل بدون تغییر در معنی
۱۷۲	فعل مرکب در معنی ساده
۱۷۳	آوردن فعل ساده بجای مرکب
۱۷۳	جابه جایی عامل و مسبب فعل با معمول و سبب فعل
۱۷۳	استعمال هند بجای هستند
۱۷۴	جدا افتادن پیشوند فعلی باز از فعل
۱۷۴	استعمال ۳ فعل در یک بیت با هم
۱۷۵	استعمال فعل دعا
۱۷۷	استعمال فعل منفی
۱۷۸	استعمال مصدر در شاهنامه
۱۷۹	استعمال افعال شاهنامه در معنی خاص
۱۸۳	کاربرد مر در شاهنامه
۱۸۳	استعمال را در شاهنامه
۱۸۵	نا همخوانی دستوری
۱۸۶	جمله معترضه
۱۸۸	نتیجه